

HORVÁTH EMŐKE

Az első Havannai Nyilatkozat keletkezésének körülményei

Az első Havannai Nyilatkozat kiadására 1960. szeptember 2-án került sor, azt követően, hogy az Amerikai Államok Szervezetének (továbbiakban OAS) VII. külügyminiszteri találkozója lezajlott San Joséban augusztus 22. és 29. között. Fidel Castro az említett napon, Havanna legnagyobb terén, hatalmas tömeg előtt tartott beszédében így jellemezte a helyzetet:

[...] kár, hogy ma, amikor megvitatjuk ugyanazokat a kérdéseket, mint amelyeket Costa Ricában vitattak meg, nem ül itt a 21 amerikai külügyminiszter [...] Mit tett népünk azért, hogy kiérdemelje a Costa Rica-i Nyilatkozatot? Népünk nem tett mást, mint széttörte láncait!¹

Nyikita Hruscsov szovjet pártelnök 1960. július 9-én, az orosz tanárok Moszkvában tartott kongresszusán mondott beszéde szolgáltatta a közvetlen alapot az OAS által megfogalmazott nyilatkozat kiadására.² Hruscsov rendkívül egyértelműen fogalmazott, Kuba védelmére kelt az Amerikai Egyesült Államokkal szemben és fenyegetőleg lépett fel, amikor úgy nyilatkozott:

[...] részünkről mindent megteszünk Kuba és bátor népének a szabadságáért és a nemzeti függetlenségért vívott küzdelemük támogatásáért [...] Nem szabad megfeledkezni arról, hogy az Egyesült Államok már nincs olyan megközelíthetetlenül távol mint korábban [...] szükség esetén a szovjet tüzéség ... támogatni tudja a kubai népet... ne felejtsek el a Pentagonban: olyan rakétáink vannak, melyek 13.000 km-es távolságból pontosan képesek leszállni egy előre meghatározott területen [...].³

A Rhode Island-i Newportban tartózkodó Eisenhower válasza még aznap megérkezett, ebben az USA elnöke megállapította, hogy Kubát a Szovjetunió saját céljai

¹ „...Y es lástima que hoy, cuando vamos a discutir aquí las mismas cuestiones que se discutieron en Costa Rica, no estuvieran aquí sentados los 21 cancilleres de América... ¿Qué ha hecho nuestro pueblo para merecer la Declaración de Costa Rica? ¡Nuestro pueblo no ha hecho otra cosa que romper las cadenas”. Discurso pronunciado por el Comandante Fidel Castro Ruz, primer ministro del Gobierno Revolucionario, en la Magna Asamblea Popular, celebrada por el pueblo de Cuba en la Plaza de la República, el 2 de septiembre de 1960. cuba.cu/gobierno/discursos/1960/esp/f020960e.html. (Leöltés ideje: 2020. 01. 21.)

² *American Foreign Policy*: Current Documents, 1960, 207.

³ Foreign Relations of the United States (FRUS), 1958–1960, Cuba, Volume VI., Editorial Note, 996.

és a nemzetközi kommunizmus érdekében kívánja felhasználni a nyugati féltekén.⁴ A Szovjetunió és az Amerikai Egyesült Államok vezetőinek szóváltását követően július 10-én Havannában, az Elnöki Palota előtt tömegtüntetést szervezett a Castro-kormány. A helyszínen tartott beszédében Osvaldo Dorticós elnök ismertette a jelenlévőkkel Hruscsov július 9-én Fidel Castróhoz intézett szavait:

Tudomásomra jutott, hogy Eisenhower úr, az Egyesült Államok elnöke július 6-án aláírta a Kongresszus által elfogadott törvényt, amely feljogosítja őt a kubai cukorkvóta felülvizsgálatára. Eisenhower úr közvetlenül a törvény hatálybalépése után kijelentette: úgy döntött, hogy 700 000 tonnával csökkenti a kubai kvótát [...] A Szovjetunió kormánya, népének akaratát közvetítve, együttérzést fejezi ki a kubai nép küzdelme iránt és felháborodását az Egyesült Államok kormányának döntése ellen.⁵

Pár nappal később, július 13-án Philip Bonsal amerikai havannai nagykövet az Amerika-közi ügyekért felelős helyettes államtitkárnak, Roy Rubottomnak írott jelentésében Hruscsov bejelentésének kubai visszhangjáról számolt be.⁶ Levelében részben szóbeszédre tudott csak hagyatkozni, de a nagykövet két-három pontosabbnak tekintett forrása is azt állította: Castrót rendkívül negatívan érintette az USA-ra vonatkozó szovjet fenyegetés, állítólag dühöngött azon, hogy Kuba hogyan csúszik egyre inkább a Szovjetunió „szárnyai” alá. Maga Bonsal pedig úgy látta, hogy az adott pillanatban a kommunista Che Guevara Castro nélkül nem lesz képes hosszabb távon megtartani. Ezzel szemben Allen Dulles CIA igazgató a Nemzetbiztonsági Tanács (*National Security Council*) értekezletén az USA havannai nagykövetségének jelentésére alapozva annak a véleményének adott hangot, hogy Fidel Castro hajlandónak mutatkozik feláldozni Kuba érdekeit saját ambíciói, az Egyesült Államok megalázásának, az Amerika-közi rendszer szétrombolása és önnön latin-amerikai vezető szerepének kialakítása érdekében.⁷ Vagyis inkább odadobja az országot a Szovjetunióknak, ha ezzel a gesztussal saját politikai helyzetét megerősítheti a kontinensen és a világpolitikában. Mindenesetre a korabeli források alapján is jól megmutatkozik: maguk a kubaiak is úgy érzékelték, az ország egyre inkább a Szovjetunió hatása alá kerül. Feltehető a kérdés: vajon mennyire fonta szorosra a szálakat a Castro-rendszer a Szovjetunióval 1960 nyarának közepére?

Előzmények

Kuba és az USA viszonya az *Ejercicio Rebelde* győzelmét követően elsősorban az amerikai cégek, földbirtokosok, befektetők által elszenvedett érdeksérelmek miatt kezdett megromlani. Kuba 1959 májusában (máj. 2.) megállapodást írt alá az Egyesült Államokkal az agrárreform kivitelezésében nyújtandó műszaki együttműködésről, majd még ebben a hónapban (máj. 17.) Fidel Castro meghirdette az első agrártörvényt, amely kimondta, hogy magán- vagy jogi személy által birtokolt földterület nem lehet nagyobb 30 *caballerianál* (402 hektár). Az engedélyezett mértéken felüli földek az állam kezére kerültek. Az agrártörvény egyik alapvető célja a külföldi, elsősorban amerikai kézen levő földterületek visszaszerzése, mivel a szántóföldek 75 százaléka idegenek kezén volt.⁸ „Az amerikai társaságok hatalmas latifundiumokkal rendelkeznek Kubában. Az Atlantice de Golfo cégnek több mint 350 000 hold, a Rionda társaságnak ugyanannyi, a Cuban American és a United Fruit társaságnak valamivel kevesebb földje van” – írta a Népszava.⁹ Valóban, öt amerikai cukortermelő cég több mint kétfélmillió *acre* feletti földterülettel rendelkezett.¹⁰ Az amerikai érdekeltségek mintegy 850 millió dollárt képviseltek ekkor a szigetországban.¹¹ Az elvesztett földek után az állam 20 évre elhúzódó kártalanítást ígért kötvények formájában, maximum évi 4 százalékos kamatra. A kompenzáció tekintetében az USA kifogást emelt, a földtulajdonosok nem tartották megfelelőnek a kompenzációs alapot, mert az az adóbecslési adatokon alapult, melyeket 30 vagy 40 évig nem igazítottak a földértékhez, hosszú évekre nagyon kedvező adófeltételeket biztosítva ezzel a tulajdonosok számára. Az ellentétek következő fázisának kezdete 1959. június 5-én érkezett el, amikor George Smathers floridai demokrata szenátor a kubai cukorkvóta csökkentésére tett javaslatot, az elképzelés 1960 júliusában (júl. 3.) öltött testet, a Kongresszus felhatalmazást adott Eisenhower elnök számára, hogy az újonnan módosított Cukor Törvény (*Sugar Act*) értelmében teljes egészében törölje a kubai cukorimportot, beleértve a 1960. évre fennmaradt 700 000 tonnányi tételt (júl. 6.) is.¹² 1959 októberében a konfliktus minőségileg új szakaszba lépett, a korabeli magyar sajtó szófordulatával élve mondhatjuk, hogy „cukorháború” bontakozott ki a két ország között, amikor megkezdődött az USA-ból érkező repülőgépekkel a Pinar del Río és Camagüey tartományokban elhelyezkedő cukormalmok bombázása (okt. 11-21.). Októberben már odáig fajultak a dolgok, hogy 22-én Las Villas tartományban egy repülő utasokkal zsúfolt vonatot géppuskázott.

⁴ Department of State *Bulletin*, Vol. XLIII, No. 1100, July 25, 1960. 139–140.

⁵ FRUS, 1958–1960, Cuba, Vol. VI. 997. sz. irat.

⁶ FRUS, 1958–1960, Cuba, Vol. VI. 554. sz. irat.

⁷ FRUS, 1958–1960, Cuba, Vol. VI. 558. sz. irat.

⁸ Jane FRANKLIN: *Cuba and the United States. A Chronological History*. Melbourne–New York, Ocean Press, 1997, 21.

⁹ „Földreform Kubában: Az új törvény kétségbeejtette az amerikai cukorgyárosokat”. *Népszava*, 1959. május 21. 5.

¹⁰ FRANKLIN: i. m. 21.

¹¹ „Súlyos csapás”. *Népszava*, 1959. május 31. 7.

¹² Geoff SIMONS: *Cuba. From Conquistador to Castro*. London, Palgrave Mcmillan, 1996, 4.

1960 januárjában a kubai állam közel 70 000 holdnyi földterületet sajátított ki az az észak-amerikai cukortermelő társaságoktól, köztük a *United Fruit Company* csaknem 35 000 holdnyi legelő- és erdőterületét Oriente tartományban.¹³ A konfliktusok 1960. január 11-én, az Egyesült Államoknak a tervezett intézkedés elleni tiltakozásával folytatódtak. A tél első két hónapjában a bombázások ismétlődtek, immár Havannát is veszélyeztetve. 1959 decemberében William A. Wieland, a Karibi és Mexikói Ügyek Irodájának igazgatója Roy Rubottomhoz, az Amerika-közi kapcsolatokért felelős helyettes államtitkárhoz intézett feljegyzésében a cukorkvóta csökkentésének az USA számára kedvezőtlen politikai következményeire hívta fel a figyelmet.¹⁴ Ezek közé sorolható a Kubában és a félteke más országaiban bekövetkező Amerika-ellenes gyűlöletkeltés; a Fidel Castro iránti szimpátia növelése, meghosszabbítva ezzel kormányának hivatali idejét. Wieland javaslata szerint a kisajátítás és a kompenzáció teljes kérdését nemzetközi bíróság elé kellene terjeszteni, vagy a bíróság égisze alatt egy nemzetközi döntőbíróság felállítását lenne szükséges kiszökölni. Javaslatot kellene tenni a kubai kormány számára egy Kétoldalú Bizottság (*Binational Commission*) felállítására – a mexikói agrárreformok esetében alkalmazott eljáráshoz hasonlóan –, hogy megállapodásra jussanak a javak valós felértékelése és a kölcsönösen kielégítő kompenzációs feltételek kidolgozása tekintetében. Wieland racionálisnak tűnő javaslatai nem kerültek át a gyakorlatba.

A konfliktusok másik forrását az olajszállítások és a nyersolaj feldolgozásának kérdése szolgáltatta. Kuba hagyományosan az Amerikai Egyesült Államokból szerezte be legfontosabb energiaforrását. Az olaj finomítása már Kubában történt, a Shell (brit), az Esso (USA) és a Texaco (USA) tulajdonában lévő finomítóknál. A Szovjetunió és Kuba között 1960. február 13-án aláírt kereskedelmi egyezmény keretében a Szovjetunió vállalta, hogy ellátja Kubát nyersolajjal és kőolajtermékekkel. Válaszként Eisenhower elnök márciusban elrendelte az olajszállítmányok felfüggesztését Kubába.¹⁵ A júniusban Kubába érkező szovjet nyersolaj feldolgozását az említett külföldi finomítók megtagadták, ami váratlan helyzetet teremtett a kubai kormány számára, a kialakult helyzet megoldásaként június 28. és július 1. között államosítják az olajfinomítókat. Erre Washington gyakorlatilag felmondta a kubai cukorkvótát, vagyis a fennmaradó 700 000 tonna cukor átvétele törlésre került. Havannában pedig törvénybe iktatták a 851-es számú törvényt (*Ley 851*), amely államosította az amerikai tulajdonban lévő nagyberuházásokat: 36 cukormalmot, a nagy telefontársaságokat és az olajfinomítókat. Ebben a feszült helyzetben jelentette be Hruscsov felháborodását az Egyesült Államok kormányának döntésével szemben és ajánlotta fel a szovjet segítséget, szükség esetén akár fegyveres formában.

a) A katonai egyezmények és az Amerika-közi kapcsolatok

A Szovjetunió számára ugyan Latin-Amerika hagyományosan nem számított elsődleges érdeklődést kiváltó területnek, de a második világháború idején az Egyesült Államok hátországaként szereplő latin-amerikai államokkal – a szövetségi pozícióból fakadóan – sorra létesített diplomáciai kapcsolatokat. Mexikóval 1942-ben, Chilével 1944-ben, Brazíliával 1945-ben, Argentínával a legkésőbb, csupán 1946-ban, az országnak a tengelyhatalmakhoz fűződő kapcsolatai következtében. A jóviszony azonban nem bizonyult hosszú életűnek, az egykori szövetségesek elhidegülése a második világháború végén szinte azonnal megindult. Brazília lett az első latin-amerikai ország, amely 1947-ben megszakította a diplomáciai kapcsolatait a Szovjetunióval és még ebben az évben követte Chile is, de Mexikó és Argentína a hidegháború beköszöntével sem változtatott a viszonyon.¹⁶ A Szovjetunió Latin-Amerika vonatkozásában Sztálin 1953-ban bekövetkezett halálát követően kezdett új politikába. Az 1950-es évektől a külpolitika főszereplője a keleti-nyugati rivalizálás fő színterét a harmadik világba helyezték át. Ez az elképzelés az európai *status quo* megtartásához való ragaszkodás miatt állított előtérbe más kontinenseket, mindenekelőtt Ázsia és Afrika nemzeti felszabadítási mozgalmait irányába terelte a szuperhatalmak figyelmét. Ezt az elképzelést közvetítette Hruscsovnak az SZKP XX. kongresszusán, 1956. február 14-én tartott beszéde is, amikor így fogalmazott: „Megkezdődött az afrikai népek ébredésének folyamata. Fokozódott a nemzeti felszabadító mozgalom Brazíliában, Chilében és más latinamerikai országokban. [...] Most már napirendre került az egyik legélesebb és legidősebb kérdés: a szégyenletes gyarmati rendszer teljes felszámolása.”¹⁷

A nyugati féltekének a kommunizmussal szembeni katonai-politikai egysége már a háború végén kinyilvánításra került. Az 1945-ben, Mexikóvárosban összeülő, a háború és a béke kérdéseivel foglalkozó pánamerikai konferencián körvonalazódtak a háború utáni időszakot követő Amerika-közi kölcsönös védelmi rendszer alapjai. A Chapultepec-i Egyezmény kimondta: ha egy amerikai állam elleni agresszióra kerül sor, vagy okkal feltételezhető, hogy ilyen agresszió előkészítés alatt áll, akkor az egyezményt aláíró felek konzultálnak egymással a megfelelőnek ítélt intézkedések mértékének tekintetében. Két évvel később, 1947-ben Rio de Janeiro-ban egy újabb Amerika-közi értekezletre került sor.¹⁸ A konferencia záródokumentuma, az Amerika-közi Kölcsönös Segélynyújtási Szerződés (*Tratado Interamericano de Asistencia Recíproca*, TIAR) már a hidegháború szemléletét tükrözte, egyben lefektette a félteke békéjét és biztonságát szolgáló alapelveket, az egyezmény 3. cikkelye pedig új szintre emelte a kontinens védelmi rendszerét azzal, hogy kinyilvánította: ha katonai támadás éri bármelyik szerződő országot, akkor az úgy értelmezhető, mintha

¹⁶ BLASIER: i. m. 16.

¹⁷ MTI Külföldi Hírek, SZKP XX. kongresszusa, 1956. február 14. Nyikita Sz. Hruscsov beszéde library.hungaricana.hu/hu/view/KulfHirek56_1956_02_20kongr_1/?pg=0&layout=s. (Letöltés ideje: 2019. 12. 20.)

¹⁸ FRUS, Diplomatic Papers, 1945, The American Republics, Vol. IX. history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v09/d78. (Letöltés ideje: 2019. 11. 20.)

¹³ FRANKLIN: i. m. 21–23.

¹⁴ FRUS, 1958–1960, Cuba, Vol. VI. 406. sz. irat.

¹⁵ Cole BLASIER: *The Giant's Rival. The USSR and Latin America*. Revised Edition. Pittsburgh, University of Pittsburgh Press, 1989, 107.

az az összes szerződő fél ellen intézett támadás lett volna. Ezzel a megállapítással az Amerika-közi kapcsolatok erősödése, a hidegháborús hangulat fokozódása új politikai környezetet alakított ki, ez pedig a szovjet blokk és a latin-amerikai országok kapcsolatainak befagyaszthatását, illetve ezen országokkal a diplomáciai kapcsolatok megszakítását vonta maga után.

b) A gazdasági előzmények

A Szovjetunió jelenléte Latin-Amerikában az 1950-es években, illetve az 1960-as évek elején, elsősorban a térség irányába fokozódó szovjet kereskedelmi tevékenységben nyilvánult meg. A kereskedelmi kapcsolatok intenzívebbé válását megelőző periódusban, az 1946-1959 közötti években a szovjet-latin-amerikai kapcsolatok életben tartását – a kommunista pártokkal fenntartott rendszeres kommunikáción kívül – a térségben szervezett kiállításokon történő szovjet részvétel biztosította. A megjelölt időszakban a Szovjetunió négy alkalommal állított ki Latin-Amerikában, először 1946-ban, amikor az ország részt vett a Mexikóban tartott Nemzetközi Könyvkiállításon, majd 1955-ben és 1957-ben az argentinai ipari vásárokon, végül 1959-ben, amikor Mexikóban teljesen önállóan mutatkozhatott be az ország.¹⁹

A szovjet elhatározás már 1956-ban megfogalmazódott a latin-amerikai gazdasági offenzíva tekintetében, az elképzelésnek Nyikolaj Bulganyin a Pravda hasábjain adott hangot 1956 januárjában.²⁰ A moszkvai szándék alátámasztására a szovjet blokk országait is bevonták a kereskedelmi kapcsolatok fejlesztésébe. Egy korabeli szovjet jelentés szerint 1958-ban Argentína, Brazília, Uruguay és Chile jelentősen kiterjesztette kereskedelmét a szocialista országokkal.²¹ A Szovjetunió már 1959-ben kereskedelmi kapcsolatot alakított ki Kubával, a Castro-rendszer úgy támogatta az USA-val folytatott agrárvitában, hogy 500 000 tonna cukrot vásárolt a szigetországtól.²² Ezekre az adatokra rímelő magyar forrás tanúsága szerint az 1950-es években például Lengyelországnak már meglehetősen élénk külkereskedelmi kapcsolatai voltak a latin-amerikai országokkal, amit többek között az segített elő, hogy „Lengyelországnak közvetlen hajóforgalma” volt ezekkel az országokkal.²³ 1952 nyarán Lengyelország minden jelentősebb latin-amerikai országgal kereskedelmi kapcsolatban állt, többek között Argentínával, Brazíliával, Mexikóval, Venezuelával és Uruguayjal.²⁴ Csehszlovákiának 1952-re szintén jó kereskedelmi kapcsolatai alakultak ki Uruguayjal, Mexikóval és Brazíliával.²⁵ Annak ellenére, hogy az 1950-es években Magyarországnak összesen három latin-amerikai országgal, Argentínával, Bolíviával és Uruguayjal volt diplomáciai kapcsolata – és a legutóbbi országgal nem is sikerült realizálni azt –, kereskedelemi kapcsolatokat a térség csaknem valamennyi országával ápolt. A legnagyobb volumenű kereskedelmet Argentínával, Brazíliával, Haitival, Kolumbiával, Uruguayjal, Panamával, Venezuelával, Costa Ricával és Paraguayjal bonyolította le.²⁶ A Szovjetunióba irányuló uruguayi export 1958-ra oly mértékben megnövekedett, hogy Nagy-Britannia után a második helyet foglalta el a dél-amerikai ország áruinak vásárlói sorában. Egy év alatt Uruguay megháromszorozta a szocialista országokba irányuló áruforgalmának volumenét, ami a teljes export egynegyedét tette ki, ez az arány a következő évben már egyharmadra emelkedett.²⁷

Az elmondottak miatt állítható Roy Rubottom 1958. január 14-én, Miami-ban (Florida), a Miami-Dade megyei Kereskedelmi Kamara képviselői előtt tartott beszédében, a kommunizmusnak az amerikai kontinensen történő terjedésével kapcsolatban, hogy a „szovjet blokk” kereskedelmi offenzívát indított a latin-amerikai térség irányába. Bár a kereskedelmi kapcsolat volumene nem adhatott különösebben okot riadalomra, a teljes latin-amerikai kereskedelemben kicsivel több mint egy százalékos tértel képezték csupán ezek a tranzakciók.²⁸ Ennél fontosabb elemnek vélte Rubottom a módszert, amit szerinte ezen államok alkalmaztak: sok esetben a kereskedelem örve alatt tették be a lábukat egyes területekre, állította az államtitkárhelyettes. Véleménye szerint a szocialista országok kereskedői gyakran felforgató politikai tevékenységet és kémkedést is folytattak. Rubottom meggyőződését alátámasztják a magyar titkosszolgálati források is, a hírszerző és az elhárító feladatokat a titkos munkatársak külügyi fedésben végezték, a nagykövetségeken diplomata beosztásban és a kereskedelmi kirendeltségeken. Saját kutatásaim alapján ismert számomra, hogy például az 1960-as évek elején a havannai magyar kereskedelmi kirendeltségnek szinte a teljes személyzete²⁹ a BM beszervezett titkos munkatársa volt, vagyis csupán a magyar vonatkozású anyag alapján megállapítha-

¹⁹ „Report on the Work of the Soviet Exhibition in Mexico Year 1959,” 1959, History and Public Policy Program Digital Archive, Russian State Archive of the Economy, f. 635, op. 1, d. 392, ll. 1–12. Obtained and translated for CWIHP by Vanni Pettina. digitalarchive.wilsoncenter.org/document/122362. (Letöltés ideje: 2020. 01. 17.) Anasztáz Mikoján, a Szovjetunió Minisztertanácsának első elnökhelyettese nyitotta meg a kiállítást Mexikóvárosban 1959. november 21-én.

²⁰ *Pravda*, 1956. január 17.

²¹ „Soviet Report, ‘Economic Cooperation between Latin America and the Countries of the Socialist Camp’,” 1960, History and Public Policy Program Digital Archive, Archive of the Russian Academy of Sciences, f. 1798 op. 1 d. 88 ll. 124–136. Obtained for CWIHP by Vanni Pettina and translated by Gary Goldberg. digitalarchive.wilsoncenter.org/document/122358. (Letöltés ideje: 2020. 01. 17.)

²² HU OSA 300-40-1 Records of Radio Free Europe/Radio Liberty Research Institute, Box 898, 300-40-1; Forgács Marcell: „Ami a hírek mögött van: Kubai közjáték”. *Magyar Nemzet*, 1960. január 28. 2.

²³ MNL OL KÜM XIX- J-1-k 07026/2 sz. irat

²⁴ Uo.

²⁵ MNL OL KÜM XIX-J-1-k 07076/biz/1/1952. sz. irat

²⁶ MNL OL KÜM XIX-J-1-k, Latin-Amerika, 1945–1964, Admin. iratok, 1. d.

²⁷ „Soviet Report, ‘Economic Cooperation between Latin America and the Countries of the Socialist Camp’,” 1960, History and Public Policy Program Digital Archive, Archive of the Russian Academy of Sciences, f. 1798 op. 1 d. 88 ll. 124–136. Obtained for CWIHP by Vanni Pettina and translated by Gary Goldberg. digitalarchive.wilsoncenter.org/document/122358. (Letöltés ideje: 2020. január 17.)

²⁸ Roy RUBOTTOM: *Communism in the Americas* Reprinted from the The Department of State Bulletin of February 3, 1958. Inter-American Series 53, Washington, D. C. 1958. 11.

²⁹ Fedőnevük alapján: „Abonyi” a kereskedelmi kirendeltség vezetője, „Szabó” I. osztályú kereskedelmi titkár, „Ardai” II. osztályú kereskedelmi titkár, „Klotild” kereskedelmi adminisztrátor. ÁBTL 3.2.5. O-8-246, Munkaterv az 1962. évre, a H vonal Cubában végzendő munkájára vonatkozóan. 1962. jan. 25.

tó, hogy Rubottom pontosan jellemezte a kémkedés és a kereskedelem kapcsolatát a hidegháborúnak ebben a periódusában.

Az OAS reakciója a szovjet terjeszkedésre és a kubai reagálás

Az 1960 augusztusában Costa Ricá-ban összeülő külügyminiszteri találkozó Peru kezdeményezésére valósult meg, Kuba helyzetének elemzése céljából. Pár nappal korábban a Washingtonban megtartott Nemzetbiztonsági Tanács (*National Security Council*) ülésén Christian Herter amerikai külügyminiszter helyzetelemzése szerint Hruscsov beavatkozása a kubai kérdésbe tulajdonképpen segítséget jelent a latin-amerikai országokhoz fűződő USA viszony megerősítése szempontjából, ezen gondolat értelmében kedvező döntést várt a külügyminiszteri találkozóval kapcsolatban.³⁰ Az OAS ülés szemlélete a Chapultepec-i és a Rio de Janeiro-i szerződések eszmeiségéből táplálkozott, ennek megfelelően négy fő témakör megvitatása került kijelölésre: 1. a kontinentális és az Amerika-közi szolidaritás megerősítése a *lehetséges külső intervenciók fenyegetettség miatt*; 2. az OAS Chartájával összhangban lévő *Amerika-közi együttműködés kérdése a demokratikus amerikai intézmények védelme céljából*, bármely ország vagy intézmény részéről megmutatkozó, az említett amerikai intézményekkel szembeni felforgató tevékenységek elhárítása érdekében; 3. a gazdasági és társadalmi jelenségek elemzése a politikai instabilitás kialakulása szempontjából és az *alulfejlett amerikai területek életszínvonalának növelését előirányzó közös cselekvés erősítésének előmozdítása céljából*; 4. a *Karib térségben kialakult nemzetközi feszült helyzet megvizsgálása* annak érdekében, hogy az amerikai kontinensen az egyetértés, az egység és a béke biztosítása kerüljön előtérbe.³¹ A Costa Rica-i találkozó határozatának 2. pontja egyértelműsíti a résztvevő államok viszonyát a Latin-Amerikán belüli kínai-szovjet kezdeményezésekhez. Minden valószínűséggel az 1956-ban indított szovjet gazdasági offenzívára³² adott válaszként utasítják el azon kínai-szovjet törekvéseket, hogy bármely amerikai ország gazdasági, politikai vagy társadalmi nehézségeit kihasználva a félteke egységét megtörjék, veszélyeztetve a békét és a biztonságot a kontinensen.³³ A felsorolt témakörök könnyen lefordíthatók a konkrét politikai helyzetre. Egyrészt megállapítható, hogy mindegyik témakör egyetlen alapkérdésre: a kubai politikai helyzetre utal, annak különböző aspektusait közép-

pontba állítva. Egyben igyekeznek a Szovjetunió térségbeli befolyásának problémájára rávilágítani, annak eltérő perspektíváiból.

A külügyminiszteri találkozó határozatához kapcsolódó, a gazdasági kérdésekre vonatkozó kiegészítő jegyzőkönyv hangsúlyosan kiemelte az aláírók azon véleményét, miszerint az amerikai országok gazdasági fejlődése a térség biztonságának problémájától elválaszthatatlan kérdéskör, és alapvető részét képezi a Nyugat védelmi politikájának. Ezért sürgetően merül fel annak szüksége, hogy az Amerika-közi Kölcsönös Segítségnyújtási Szerződés kiegészítésre kerüljön a gazdasági segítségnyújtás tematikában.³⁴ Juscelino Kubitschek brazil elnök 1956 óta következetesen képviselt elképzeléseit elfogadva az értekezlet kimondja, hogy a politikai instabilitás egyik fő okának, a szegénységnek a megszüntetése alapvető követelmény. A Kubitschek tervein alapuló *Operação Pan-Americana*³⁵ keretén belül Bogotában 1960. szeptember 5-én összeülő OAS értekezlet teljes egészében a latin-amerikai térség gazdasági fejlesztésének kérdésével kíván majd foglalkozni. A jegyzőkönyv is jól tükrözi az USA és a latin-amerikai országok közötti, a második világháború befejezése óta húzódó konfliktust, melynek alapkérdése a térség számára nyújtandó Marshall-terv biztosítása. Az Amerikai Egyesült Államok hátrító viselkedése a javaslattal kapcsolatban rossz szájját hagyott az amerikai államok vezetőiben, úgy gondolták, hogy a világháborúban tanúsított támogató, hátszárnyi magatartásukkal „megszolgálták” a gazdasági segítséget, amit Nyugat-Európa minden nehézség nélkül meg is kapott. A rossz szájját az 1950-es években végig megmaradt a latin-amerikai politikusok részéről, úgy érezték az USA hálátlanul magára hagyta a térséget. Ennek ellenére a szovjet blokk kereskedelmi offenzívájának és a kommunizmus terjedésének összekapcsolása az USA irányába fordította a latin-amerikai országok jelentős részét.

A kubai kormánynak a nyilvánosság kizárásával megfogalmazott véleménye az OAS Costa Rica-i találkozójáról Raúl Castro és a havannai szovjet nagykövet és KGB tisz, Szergej Kudrjavcev közötti megbeszélésekről (aug. 26., aug. 30.) fennmaradt dokumentumok³⁶ alapján rekonstruálható. Kudrjavcev jelentése szerint a kubai vezetés az OAS külügyminiszteri értekezletének végkimenetelét illetően meglehetősen magabiztosnak tűnt. A kubai kormány bízott Raúl Roa külügyminiszter határozott fellépésében az USA, általuk agresszívnek nevezett, politikájával szemben és különösen a kubai kormány tárgyalókészségének a bejelentését követő amerikai reakcióban. Raúl Castro megjegyezte Kudrjavcevnél: a kubai vezetés úgy véli az USA nem szándékozik közvetlen agressziót alkalmazni országukkal

³⁰ FRUS, 1958–1960, CUBA, Volume VI. 558. sz. irat.

³¹ *Seventh Meeting of Consultation of Ministers of Foreign Affairs*, San José, Costa Rica, August 22–29, 1960, Final Act. Pan American Union, General Secretariat of the Organization of American States, Washington, D. C., 1960.

³² Stephen CLISSOLD, ed.: *Soviet Relations with Latin America, 1918–1968: A Documentary Survey*. London, Oxford University Press, 1970, 158–159.

³³ *Seventh Meeting of Consultation of Ministers of Foreign Affairs*, San José, Costa Rica, August 22–29, 1960, Final Act. Pan American Union, General Secretariat of the Organization of American States, Washington, D. C., 1960, 246.

³⁴ Uo. 249.

³⁵ Juscelino KUBITSCHKEK: *Meu Caminho para Brasília: A Escalada Política*. Vol. 2, Rio de Janeiro, Bloch Editores, 1976, 459–465.

³⁶ „From the Journal of S.M. Kudryavtsev, 'Record of a Conversation with Raul Castro, Minister of the Armed Forces of Cuba, 30 August 1960,'” October 16, 1960, History and Public Policy Program Digital Archive, AVP RF, F. 0104, Op. 16, P. 116, D. 4, ll. 76–78. Obtained by James G. Hershberg and translated by Gary Goldberg. digitalarchive.wilsoncenter.org/document/188132. (Letöltés ideje: 2020. 01. 18.)

szemben., annak ellenére, hogy mindent meg fognak tenni annak érdekében, hogy megfojtsák a forradalmat. A kubai hadügyminiszter egyben deklarálta, hogy semmiképpen sem áll a kubai kormány szándékában a guantanamói amerikai katonai bázis megtámadása. A kubai forradalom győzelmét követően sarkalatos kérdéssé vált Guantánamo helyzete is.³⁷ Kuba és az USA között kötött két bérbeadási szerződés eredményeként jött létre a Guantánamói Haditengerészeti Bázis, az első megállapodás 1903-ban (Megállapodás az Egyesült Államok és Kuba között földterület bérbeadásáról a tengerészeti és tengeri állomások számára, 1903. február 23.) született a felek között, megerősítésére 1934-ben került sor. A szerződések elismerték a kubai szuverenitást és garantálták az Egyesült Államok számára a teljes joghatóságot és ellenőrzést a terület felett, a bázis működtetésére meghatározatlan időre kapott lehetőséget Washington. Guantánamo vonatkozásában az első atrocitásra 1958 júniusában került sor, amikor a Raúl Castro vezette gerilla csapat 29 amerikai katonát vetett fogságba a bázis kapuin kívül, az utolsó katonák kiszabadulására Fidel Castro közbenjárására július 18-án került sor.³⁸

Raúl Castro úgy látta, a Costa Rica-i konferencián az USA nem tud majd keresztülvinni egy Kuba-ellenes határozatot. A várakozásokkal ellentétben azonban San José-ban mégis olyan végső dokumentum született, amely egyértelműen Kubával és a szovjet terjeszkedéssel szemben foglalt állást. A határozat havannai értékelése szerint azonban kedvező elemei is vannak a döntésnek, mivel maga után vonja a latin-amerikai országokban az Amerika-ellenes mozgalmak megerősödését és radikalizálódását, ami hatalmas nehézségeket fog támasztani az Amerikai Egyesült Államok számára. Negatívnak vélték: mivel egyhangú döntés született, az USA hivatalos jogalapot kapott egy új állásfoglalás jövőbeni elfogadására, ami egy Kuba-ellenes intervenció megszavazását jelentené. Raúl Castro hangsúlyozta, természetesen Kuba tisztában van azzal, hogy az OAS zászlaja alatt végrehajtott fegyveres támadás mögött az USA-t kell keresni. Kudrjavcev jelentésében Blas Martín – a megbeszélésen is jelen lévő – katonai tanácsadó véleményét is idézte, aki az amerikai intervenció lehetőségét még sohasem látta olyan közelinek Kubában, mint most. Raúl Castro elvben egyetértett Martín véleményével – Guatemala példája mindig ott lebegett a kubaiak szeme előtt –, mégis úgy gondolta, elsődlegesen belülről próbálja majd aláásni az USA a forradalmat. Raúl Castro a kubai ellenzékét gyengének, szervezetlennek, belső konfliktusoktól szabdaltnak látta, nem tekintette veszélyesnek. Úgy ítélte meg, bár az amerikaiak támogatni fogják a kubai ellenzékét, mégis inkább gazdasági presszióval igyekeznek majd Havannát befolyásolni, akár kiéheztetés árán is.

³⁷ A kérdés összefoglalására az alábbi munkát használtam: Jennifer K. ELSEA – Daniel H. ELSE: *Naval Station Guantanamo Bay: History and Legal Issues Regarding Its Lease Agreements*. CRS Report November 17, 2016.

³⁸ Peter Kihss, "All Servicemen Freed in Cuba," *New York Times*, July 19, 1958, 1.; FRUS, 1958–1960, CUBA, Volume VI. 106. sz. irat.

A Havannai Nyilatkozat és a szovjet kapcsolat kérdése

Kubai becslések szerint 1960. szeptember 2-án több mint egymillió ember gyűlt össze a Forradalom terén, hogy meghallgassa Fidel Castro beszédét. Castro azonnal bejelentette, hogy az egybegyűlt tömeg új minőségben van jelen, mert önmagát *Általános Nemzetgyűlésnek* nyilvánítja, az általános és nyilvános szavazásban kifejezésre juttatott önrendelkezés jogán teszi ezt, a nép nevében, Latin-Amerika népeinek érzelmeit tolmácsolva. Castro igyekezett kifordítani a demokrácia gyakorlásának módszerét, állítása szerint „a demokráciának korántsem egyedüli ismérve a szavazati jog gyakorlása, ez majd minden esetben népamítás, [...] a demokráciának abban kell kifejezésre jutnia, hogy az állampolgároknak joguk van sorsuk intézésére, amint azt az *Általános Nemzetgyűlés* is teszi.”³⁹ Castro mindezt az OAS határozat 4. pontjára adott sajátos válaszként jelentette be. A 4. pont megerősítette az Amerikai Államok Szervezetének azon nézetét, miszerint az Amerika-közi rendszer összeegyeztethetetlen a totalitarizmus bármely formájával, és a demokrácia csak akkor érheti el céljait a féltekén, ha az összes amerikai köztársaság a Santiagói Nyilatkozatban meghatározott elvekkel összhangban jár el, azaz a képvisleti demokráciát gyakorolja. Castro cáfolatként a világ számára mintegy manifesztálni kívánta a kubai „demokrácia” sajátos arculatát (1. kép, képaláírás: A Havannai Nyilatkozat. Fidel Castro beszéd közben. Havanna, 1960. szeptember 2.⁴⁰).

A havannai kiáltvány fő elemeit a 4. és az 5. pontok alkotják. A 4. pont a fegyveres támadás esetén felajánlott szovjet segítség kérdését járja körbe. Két hónappal korábban, július 10-én Castro még kevésbé volt lelkes a szovjet segítségnyújtás tekintetében, kijelentette, hogy Kuba függetlensége nem a szovjet rakétákon, hanem az általa képviselt ügy igazságosságán múlik. Che Guevara ezt a gondolatot megerősítve deklarálta, hogy Kuba az utolsó leheletéig küzd az ellen, hogy a szovjetek csatlós országa válják belőle.⁴¹

A kiáltvány teljes mértékben ideologikus-propagandisztikus síkra terelte a kubai szovjet kapcsolatok kérdését, mintegy igazolva, hogy a szovjet segítség semmiképpen sem tekinthető beavatkozásnak, csakis a szolidaritás megnyilvánulásának. Ezért a Pentagon küszöbönálló támadása esetére a Szovjetunió rakétáinak a támogatását Kuba elfogadja, amennyiben az Egyesült Államok fegyveres erői behatolnának Kuba területére. A deklaráció kellő magabiztosságról tanúskodik, ami mögött talán ott tudható, hogy Mikoján kubai látogatását követően elkezdődtek a Szovjetunió és Csehszlovákia fegyverszállításai a szigetországba, sőt, újabb for-

³⁹ Discurso pronunciado por el Comandante Fidel Castro Ruz, primer ministro del Gobierno Revolucionario, en la Magna Asamblea Popular, celebrada por el pueblo de Cuba en la Plaza de la República, el 2 de septiembre de 1960.

cuba.cu/gobierno/discursos/1960/esp/fo20960e.html. (Letöltés ideje: 2020. 01. 21.)

⁴⁰ Forrás: tiempo21.cu/2018/09/02/primer-declaracion-la-habana-programa-lucha-los-cubanos. (Letöltés ideje: 2020. 01. 28.)

⁴¹ FRUS, 1958–1960, Cuba, Vol. VI. 406. sz. irat.

rások alapján tudható, hogy már 1958-ban, még a *Sierra Maestrá*ban harcoló Fidel Castro számára adott el a Szovjetunió fegyvereket.⁴²

A szovjet hírszerző és diplomata Alekszander Alekszejev szerint az 1960 márciusában, a páncéltörő gránátokkal és kézfegyverekkel megrakodott francia teherhajó tragédiája a havannai kikötőben terelte Castrót abba az irányba, hogy jelezze számára – aki akkor a TASZSZ tudósítója volt Havannában –, Kuba fegyvereket kíván vásárolni a Szovjetuniótól, ugyanis Fidel Castro az Amerikai Egyesült Államok által szervezett szabotázsakcióról beszélt, melynek az lett volna a célja, hogy megakadályozza a belga fegyverek eljutását a kubai forradalmárokhöz.⁴³ Alekszejev szerint Hruscsov beleegyezését követően így kerültek első alkalommal szovjet fegyverek Kubába. Miután az USA Nagy-Britanniát rábírta arra, hogy a kubai fegyverrendeléseket ne teljesítse, a kubai-amerikai viszony forgatókönyve vészjósló hasonlóságot mutatott az 1953-1954-ben Guatemalában történetekkel. Akkor az USA elvágta a guatemalai elnök, Jacobo Árbenz útját a brit, olasz, mexikói vagy argentin fegyvervásárlási lehetőségek elől. Árbenz ebben a helyzetben a szovjet blokk országai, mindenekelőtt Csehszlovákia irányába tájékozódott,⁴⁴ hogy tőle vásároljon fegyvereket. Nem kérdéses, hogy Csehszlovákia szovjet beleegyezéssel bonyolította le Guatemalával a fegyverüzleteket, hiszen közismert, hogy a szovjet blokk országai önálló külpolitikai kezdeményezésekre nem vállalkoztak.

Szinte kizárólag szárazföldi fegyverzet érkezett Kubába, közepes és nehéz harcokcsitípusok, valamint automata támadó fegyverek, a CIA becslése szerint mintegy 50-100 millió dollár értékben.⁴⁵ Az amerikai hírszerző szervezet úgy tudta, hogy a cseh kézfegyvereket és lőszerket 1960 júliusában szállították Kubába és a kubai katonák nagyobb létszámú első csoportját is ekkor küldték kiképzésre Csehszlovákiába. A „szovjet blokk” országai szeptembertől kezdve rendszeresen vittek hadfelszerelést Kubába. Szovjet és cseh technikusok és katonai szakértők nagy számban segítettek munkájukkal a kubai kormányzatot, többek között a légvédelmi fegyverek telepítése révén, 1962-re hozzávetőlegesen 10.000 szovjet tanácsadó, azaz katonai szakértő dolgozott Kubában, akik a hírszerzésben is meghatározó szerephez jutottak.

A másik sarokpontja a Havannai Nyilatkozatnak a szovjet mellett a kínai kapcsolatokra is kiterjedt. A Costa Rica-i záródokumentum 2. pontja kimondta, hogy az OAS elutasítja azokat a kínai-szovjet hatalmi kísérleteket, melyek arra irányulnak, hogy az egyes amerikai államok politikai, gazdasági vagy társadalmi helyzetét kihasználva szétrombolják a félteke egységét, veszélyeztessék békéjét és biztonságát. Fidel Castro szuverén kubai cselekedetnek nevezte a forradalom minden egyes tétét, melyért sem a Szovjetuniót, sem a Kínai Népköztársaságot nem lehet okolni.

⁴² FRUS, 1961–1963, Vol. X, Cuba, January 1961–September 1962, 389–390, 389.

⁴³ Interview with Alexander Alekseyev. The National Security Archive. nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB400/docs/Interview%20with%20Alekseev.pdf. (Letöltés ideje: 2017. 08. 10.)

⁴⁴ Lukaš PERUTKA: *Checoslovaquia, Guatemala y México en el período de la Revolución Guatemalteca*. Ibero-Americana Pragensia, Supplementum 32. Praga, 2014. 97–102.

⁴⁵ FRUS, 1961–1963, Vol. X, Cuba, January 1961–September 1962, 389–390, 389.

Ezzel szemben az Egyesült Államokat nevezte meg a félteke és az egész világ békéjét és biztonságát veszélyeztető országgént, amikor a Szovjetunióval és a Kínai Népköztársasággal szemben az elszigetelés és az ellenségeskedés politikáját folytatja, és ezt a politikát a latin-amerikai országokra is rákényszeríti, és makacsul szembeszegül a Kínai Népköztársaság ENSZ-be történő felvételével. Az *Általános Nemzetgyűlés* éppen ezért „ratifikálta” a világ egyes népeivel fenntartott barátság politikáját és kijelentette, hogy *diplomáciai kapcsolatokat kíván létrehozni a szocialista országokkal*. Castro egyben nyilvánosan felmondta a Kuba és az USA között 1952. március 7-én kötött Kétoldalú Katonai Segítségnyújtási Megállapodást (*Convenio Bilateral de Ayuda Militar*). Azt is kinyilvánította a kiáltvány, hogy Kuba a Kínai Népköztársasággal is diplomáciai kapcsolatra lép, továbbá a bábkormánynak tekintett Tajvannal megszakítja a kapcsolatokat.

Castro bejelentése a diplomáciai kapcsolatok kialakításának tekintetében részben félrevezető volt, mivel a kubai kormány már javában elmélyült diplomáciai tárgyalásokat folytatott az egyes szocialista országokkal, például Magyarországot már hónapokkal korábban megkeresték, 1960. május 25-én Collado és Cosgaya kubai kereskedelmi attasék Bécsben érintkezésbe léptek a magyar követséggel és tájékoztatást adtak megbízásuk jellegéről, ami a két ország közötti diplomáciai kapcsolatok kialakítására vonatkozott.⁴⁶ 1960. július 3-án Nuñez Jiménez, az Állami Agrárreform Intézet igazgatója, sajtókonferencián jelentette be Kelet-Berlinben, hogy Kuba mindegyik szocialista országgal diplomáciai kapcsolatot kíván létesíteni. vagyis tavasszal és koranyáron, azaz a Costa Rica-i és a Havannai Nyilatkozatok megfogalmazása előtt, kubai kezdeményezésre, már intenzív egyeztetések zajlottak a diplomáciai kapcsolatok létesítése érdekében. A Szovjetunióval még május 7-én létesített diplomáciai kapcsolatot Kuba, majd a szovjet mintát követve Csehszlovákia, az NDK, Románia, Lengyelország, Bulgária 1960 októberére ugyancsak diplomáciai kapcsolatban állt a szigetországgal, és ettől az évtől kezdve nagykövetségeket is működtettek Havannában. Még ebben az évben Észak-Korea, Vietnam és Mongólia is hivatalos kapcsolatra lépett a szigetországgal. Az első *Havannai Nyilatkozat* manifesztumát betartva Kína szintén 1960-ban létesített diplomáciai kapcsolatot Havannával.

Összegzés

Az eddig elmondottak alapján megállapítható, hogy Kuba és az Amerikai Egyesült Államok között elsősorban a szigetországban fekvő amerikai ingatlanok, cégek és vagyonok kérdésében, ezek államosítása során felmerült kártérítések ügyében bontakozott ki feszültség, ami gazdasági és pszichológiai háborúskodássá, majd az USA részéről biztonságpolitikai kérdéssé eszkalálódott. A két ország közötti feszült helyzet és a Kubára nehezedő gazdasági pressziót kihasználva vetette meg a lábát a Szov-

⁴⁶ ÁBTL II/3-H osztály iratai, O – 8 – 246, 32., KÜM 003192/1 sz. irat.

hatása van. Tanulmányomban az amerikai maffia kubai szerepének legfontosabb jellegzetességeit, személyeit és eseményeit mutatom be.

Kulcsszavak

maffia, szervezett bűnözés, Havanna, Meyer Lansky, Charles „Lucky” Luciano

Abstract

The Cuban Connection. The American Mafia's Activity in Havana during the Batista Regime and Fidel Castro's Revolution

US organized crime appeared in Havana in the 1930s, as one of the results of the close collaboration between the governments of Cuba and the United States in the first decades of the 20th century. In this period, the Italian and Jewish groups of the American mafia played an important role in Cuban politics, society and the Cuban economy. This extraordinary cooperation, especially with Fulgencio Batista, ended with the arrival of Fidel Castro, although the mafia did not disappear without a trace from the life of Havana. The aim of my paper is to highlight the most important characteristics, mobsters and events of the presence of organized crime in Havana.

Keywords

maffia, organized crime, Havana, Meyer Lansky, Charles 'Lucky' Luciano

SZENTE-VARGA MÓNICA

A Havanna lakótelep a kubai–magyar kapcsolatok tükrében

A tanulmány helytörténeti kutatáson alapszik, egy XVIII. kerületi városrész történetét és a róla alkotott elképzeléseket vizsgálja a magyar-kubai kapcsolatok koordinátáiban. Először azokat a tényezőket mutatja be, amelyek a névadásban szerepet játszhattak, majd a terület sorsára koncentrálnak, a hetvenes évektől épülő szocialista olvasztótégelytől¹ eljut a kilencvenes évtizedre marginalizált városrészig. A tanulmány befejező része a rendszerváltástól napjainkig terjedő időszakot tekinti át.

A Havanna városrésze vonatkozó kutatás során felhasználásra kerültek többek között a XVIII. kerület kiadványában, a *Peremvárosban* megjelent írások és a Tomory Lajos Pedagógiai és Helytörténeti Gyűjteményben őrzött dokumentumok.² A kubai-magyar bilaterális kapcsolatok esetében a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának irataira, korabeli újságcikkekre, továbbá Anderle Ádám és Horváth Emőke tanulmányaira támaszkodtam. Az írott anyagokat *oral history* forrásokkal és személyes tapasztalatokkal egészítettem ki.

Előzmények

1950. január 1-től hét megyei várost és tizenhat nagyközséget csatoltak a főváros-hoz. Az így létrejövő Nagy-Budapest területe kétszerese volt a korábbiaknak. Több mint másfél millióan laktak benne, az ország lakosságának 17%-a.³ Az eredeti tizennégy kerület helyett huszonkettőre osztották fel.⁴ Budapest XVIII. kerületébe olvadt be Pestszentlőrinc, ahol majd évtizedekkel később, a hetvenes-nyolcvanas években a Havanna lakótelep létrejön.

A helyszín nem volt beépítetlen, az Osztrák-Magyar Monarchia idején itt működött a Lipták gyár, amely az 1910-es években lőporgyártásáról vált ismertté. Az első világháború végével, továbbá az azt lezáró békeszerződés katonai megkötései

¹ TÉGLÁS Tivadar: *Az állami lakóteleptől a Havanna lakótelepig. Fejezetek Pestszentlőrinc történetéből*, Budapest, Pestszentlőrinc-Pestszentimre Önkormányzat, 2002, 32.

² Ezúton szeretnék köszönetemet kifejezni Heilau Zsuzsanna igazgató asszonynak, Kemény Krisztinának és a Tomory Lajos Pedagógiai és Helytörténeti Gyűjtemény többi munkatársának értékes segítségükért. A kutatás kezdeti fázisának eredményeihez lásd: SZENTE-VARGA MÓNICA: „El proyecto urbanístico 'La Habana'. ¿Un trozo de Cuba en Budapest?”. In: Opatrný, Josef (szerk.): *Proyectos políticos y culturales en las realidades caribeñas de los siglos XIX y XX*, Prága, Editorial Karolinum, 2016, 309–317.

³ SZEKERES József: „Nagy-Budapest kialakulásának előzményei”. *Tanulmányok Budapest múltjából*, XXV. évf. 1996. 269.

⁴ SIPOS András: „Nagy-Budapest kialakulása”. *História*, XXII. évf. 2000/5–6. sz. 45–48.